

Wie wil (weer) vechten voor het vaderland?

De bereidheid om voor het vaderland de wapens op te nemen en te vechten is al decennia laag in West-Europa. En Nederland hoort vaak bij de hekkensluiters in peilingen naar strijd lust. Nu is er echter sprake van een kentering. Waarom?

DOOR **JOHAN VAN DE BEEK** ILLUSTRATIES **MARCO JEURISSEN**

Als onderzoeksbureau WIN/Gallup in 2015 in 64 landen onderzoek doet naar de bereid van de inwoners om te vechten voor hun land, zegt drie op de vijf ja. Dat lijkt veel, merkt Gallup op, maar uitgesplitst naar regio's zijn er belangrijke verschillen. Zo is de strijd lust in het Midden-Oosten en Noord-Afrika (de zogeheten MENA-landen) met 83 procent aanzienlijk hoger dan in West-Europa (25 procent). En als je de resultaten religieus filtert, is de bereid om te vechten voor het vaderland veruit het grootst onder moslims. De Gallup-lijst laat zien dat Marokko in 2015 op plaats één staat. De allerlaatste

plaats is voor Japan, net vooraf gegaan door Nederland. De achterhoede positie van Nederland op West-Europese lijsten wordt bevestigd in vergelijkbare onderzoeken die zijn gedaan sinds het einde van de Koude Oorlog (1947-1991). Het is, zou je kunnen zeggen, juist in landen zoals Nederland waar het oeroude Horatius-fragment 'het is zoet en eervol voor het vaderland te sterven' (*Dulce et decorum est pro patria mori*) de minste indruk maak.

Leugen

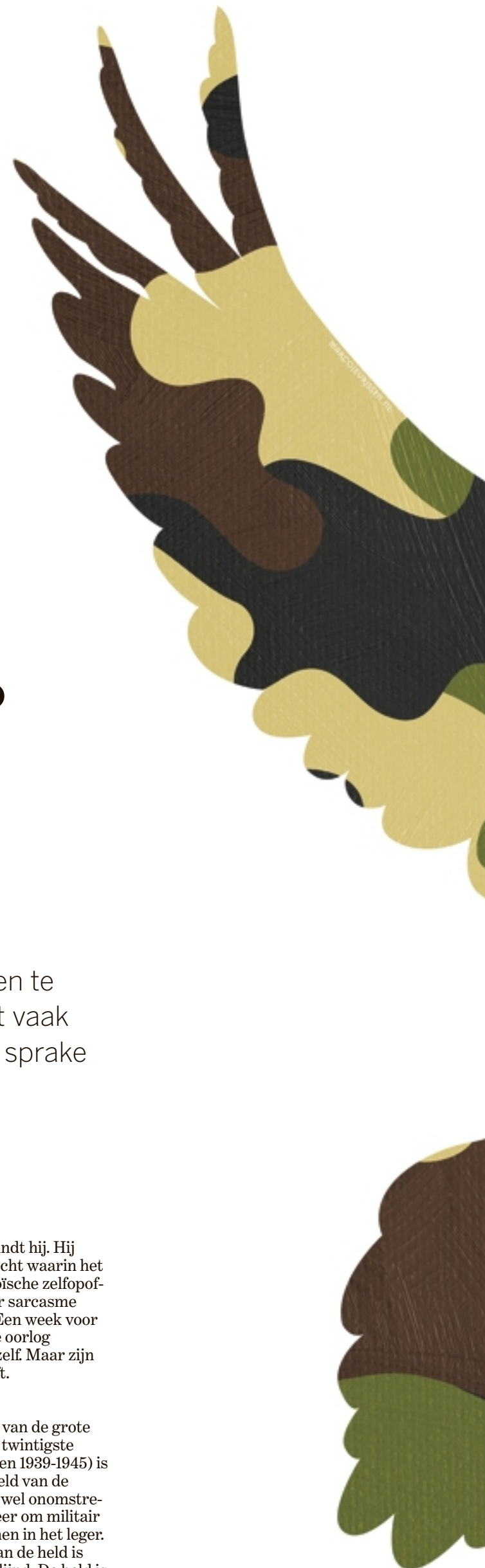
Die fameuze zin van de Romeinse dichter is vele honderden keren gebeiteld in grafstenen en monumenten ter nagedachtenis aan soldaten die sneuvelden in de twee wereldoorlogen en de Korea-oorlog. De Britse dichter Wilfred Owen noemt de strofe 'de oudste leugen'. Miljoenen jonge mensen zijn volgens hem met die leugen verleid om zich op te offeren in een zinloze oorlog. Owen is zelf, in de Eerste Wereldoorlog, als soldaat getuige van de dood van kameraden door een gasaanval. Hij heeft zijn masker op. Anderen zijn te laat met opzetten. Door de beslagen glazen van zijn masker ziet Owen hen sterven, met 'schuim in de longen en zweren op de onschuldige tongen'. Daar is weinig zoet

en eervol aan, vindt hij. Hij schrijft een gedicht waarin het idee van de heroïsche zelfopoffering met bitter sarcasme wordt ontleed. Een week voor het einde van de oorlog sneuvelt Owen zelf. Maar zijn gedicht overleeft.

Held

Voor de periode van de grote oorlogen van de twintigste eeuw (1914-1918 en 1939-1945) is het positieve beeld van de krijgsmacht vrijwel onomstreden. Het is een eer om militair te zijn en te dienen in het leger. Ook het beeld van de held is dan nog vastomlijnd. De held is de krijger die naar het slagveld gaat en de vijand bestrijdt. In de klassieke literatuur wordt hij bezongen als een man die glorie vindt in het strijdperk en bij terugkeer uitbundig wordt gevierd. Hem wordt de mantel van nobelheid omgehangen. Die oude, heroïsche traditie is uitgebeend in onze tijd. En er is ook nauwelijks meer acceptatie voor observaties als die

van Charles Darwin in zijn *De afstamming van de mens* (*The Descent of Man*). 'Er kan geen twijfel over bestaan dat een stam die veel leden telt die, door in sterke mate de geest te bezitten van patriottisme, trouw, gehoorzaamheid, moed en sympathie, en die altijd

bereid waren elkaar te helpen en zich op te offeren voor het algemeen welzijn, zou zegevieren over de meeste andere stammen; en dit zou natuurlijke selectie zijn.’

Rambo
De moderne tijd is er een die in het Duits wel eens wordt omschreven als *Jeder für sich, Gott für uns alle*. ‘Ik’ dus als centrale

figuur in het leven. De ‘altruïstische krijger’ is in zo’n tijdperk een anachronisme, een karikatuur die alleen nog maar lijkt voort te leven in oude boeken en in oorlogsfilms als de *Rambo*-cyclus met Sylvester Stallone. Rolprenten dus waarin glamour en magie worden gemengd met dodelijk geweld. Brutaliteit wordt voor- spelbaar herverdeeld in een goed-versus-

kwaad-draaiboek dat het eigen morele falen over het hoofd ziet en dat van de vijand benadrukt. Soms worden we in het nieuws geconfronteerd met mannen en vrouwen die hoge onderscheidingen ontvangen omdat ze achter vijandelijke linies in levensbedreigende omstandigheden grote moed tonen en levens redden. Dit zijn niet zelden ongemakkelijke confrontaties omdat de gedecoreerde en tot ridder geslagene een vuurdoop heeft ondergaan die een normale sterveling graag aan zich voorbij laat gaan. De onuitgesproken vraag hier is of er niet iets mis is met iemand die zijn leven waagt voor anderen. Is dat wel ‘normaal’?

Kapitalistische vrede
Naar de vraag waarom een groot deel van de West-Europese bevolking ‘nee’ zegt tegen de bereidheid om de wapens op te nemen, is onderzoek gedaan. Inkomensongelijkheid

Als je de resultaten religieus filtert, is de bereidheid om te vechten voor het vaderland veruit het grootst onder moslims.

De moderne tijd is er een die in het Duits wel eens wordt omschreven als ‘Jeder für sich, Gott für uns alle’.

“

Als oorlog geografisch of cultureel gezien dichtbij komt – zoals nu bijvoorbeeld in Oekraïne – gaat men de noodzaak om voor het vaderland te vechten misschien meer voelen.

Wolfgang Wagner, politicoloog

speelt een rol. Als er een grote kloof tussen arm en rijk bestaat in een land zal rijk minder bereid zijn om te vechten dan arm en de neiging vertonen zichzelf uit de gevarezone te kopen. Er zijn sterke aanwijzingen dat met groeiende welvaart mensen afscheid nemen van oude normen en waarden en meer opschuiven in de richting van rationaliteit, tolerantie en zogeheten zelfrealisatie. Het Europa van na de Tweede Wereldoorlog wordt wel omschreven als een ‘post-heroïsche samenleving’. De aarzeling om het eigen leven in de waagschaal te stellen is daar een kenmerk van. Veel meer dan vroeger is men bezig met het vormgeven van het eigen leven. De langere periode zonder grote conflicten in West-Europa is ook wel schamper omschreven als ‘de kapitalistische vrede’. Mensen worden niet zozeer pacifistisch, maar hechten meer belang aan ‘hebben’ en ‘genieten’.

Terroristische aanslagen

Plotselinge, gewelddadige gebeurtenissen kunnen overigens in rap tempo zorgen voor verschuivingen. Zo melden zich in de twee jaar na de terroristische aanslagen van 11 september 2001 in de VS (2977 doden) honderdduizenden jonge mannen en vrouwen voor militaire dienst. Iets vergelijkbaars gebeurt in Frankrijk na de terroristische aanslagen in Parijs in 2015 waarbij 130 mensen de dood vinden. Ook dan worden aanmeldingsbureaus van de Franse strijdkrachten overlopen door jonge mensen die in het leger willen. De World Values Survey is een omvangrijk onderzoeksproject waarbij in ‘golven’ van vijf jaar geloofs- en waardepatronen van mensen uit de hele wereld worden onderzocht. Ook hier is een van de vragen uit die enquête: ben jij bereid te vechten voor je land (letterlijk: „Natuurlijk hopen we allemaal dat er geen oorlog meer komt, maar als het zover zou komen, zou u dan bereid zijn om voor uw land te vechten?”) Tot voor kort is er sprake van een eenduidige trend: sinds de jaren tachtig neemt die bereidheid gestaag af. Maar tijdens de recentste (zevende) golf (van 2017 tot in 2022) is de bereidheid op de wapens op te nemen plots gestegen, ook – zij het licht – in Nederland.

De politicoloog Wolfgang Wagner (VU Amsterdam), Michal Onderco, hoogleraar Internationale Betrekkingen (Erasmus Universiteit Rotterdam) en PhD-researcher Alexander Sorg (VU Amsterdam)

doen op dit moment onderzoek naar het waarom van die ommekeer. Die toename is voor Wagner een potentieel punt van zorg omdat het de kans op oorlog zou kunnen vergroten.

In een gesprek met de populairwetenschappelijke website *Scientas* zegt Wagner in februari van dit jaar dat een belangrijk deel van het onderzoek zich zal richten op het toetsen van het vermoeden dat de bereidheid om te vechten toeneemt als er in de omgeving van een land een oorlog woedt. „Als oorlog geografisch of cultureel gezien dichtbij komt – zoals nu bijvoorbeeld in Oekraïne – gaat men de noodzaak om voor het vaderland te vechten misschien meer voelen. En als het conflict dan ook nog een partij kent met een positief imago – zoals nu de Oekraïense strijdkrachten, vechtend voor democratie en vrijheid – dan kan dat er in omringende landen wellicht voor zorgen dat de bereidheid om te vechten nog verder toeneemt”, zegt Wagner.

Peiling

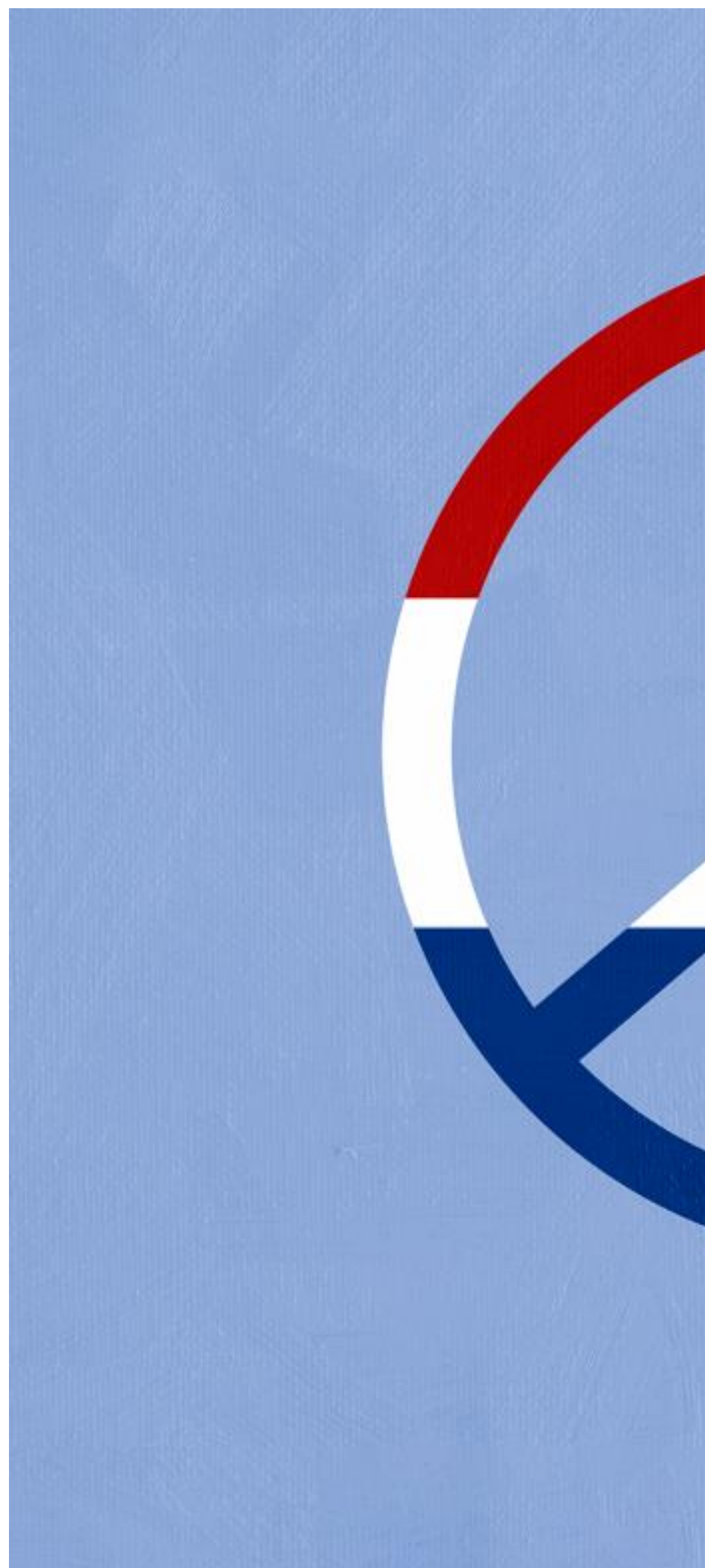
In een lijst van 35 Europese landen, vóór de inval van Rusland in Oekraïne opgesteld, is te zien dat de bereidheid om te vechten voor het eigen land op dat moment het grootst is in Noorwegen, Zweden, Griekenland, Finland en Wit-Rusland. Hekkensluiters op deze lijst zijn Spanje, Slowakije en Portugal. Nederland staat op de vijfentwintigste plaats, net achter Duitsland. Inmiddels hebben de Nederlandse onderzoekers een tussentijdse peiling laten doen waaruit blijkt dat de bereidheid in Nederland is gestegen van 51 procent van de ondervraagden naar 57 procent. De laagste score voor ons land is 2006 (48 procent). Nederland zit nu op het niveau van de eerste enquête van de World

Values Survey die in 1981 wordt gehouden, acht jaar voor de val van de Berlijnse Muur die uiteindelijk ook zal leiden tot het uiteenvallen van de Sovjet-Unie. De nieuwste metingen laten ook zien dat de inwoners van landen die relatief dicht bij Rusland liggen, de agressor in de Oekraïne-oorlog, de meeste bereidheid tonen om de wapens op te nemen. Juist deze week nemen de spanningen aan de Roemeense en Poolse grens fors toe. Vanaf Roemeens grondgebied zijn Russische droneaanvallen te zien op Oekraïens gebied. En Russische gevechtshelikopters schenden het Poolse luchtruim, met troepenverplaatsingen tot gevolg. Niet

eerder zijn vijandelijkheden zo dicht bij de grens met de NAVO waargenomen. De vrees voor escalatie is reëel.

Knipperlichtrelatie

Het ‘Oekraïne-effect’ is vrijwel zeker een factor die uitstraalt tot ver over de grenzen. Hierbij speelt ook mee dat veel Europeanen zich kunnen identificeren met de bevolking van Oekraïne. In een onderzoek uit 2022 (*What mobilises the Ukrainian resistance?*) merken onderzoekers Pippa

Norris en Kseniya Kizlova op dat in veel westerse ogen de Oekraïners aan de frontlinie staan van een oorlog tussen de idealen van democratie en vrijheid tegen Russische autocratie. In die zin is de oorlog van Rusland tegen Oekraïne een oorlog tegen de hele westerse democratie. Maar zo zwart-wit is het volgens Norris en Kizlova echter niet. Oekraïne heeft in het verleden een knip-perlichtrelatie gehad met democratische grondbeginselen door aanvallen op de persvrijheid, corruptie en politieke instabiliteit. De reden waarom Oekraïne zich hard verzet tegen de Russische invasie heeft, suggereren de onderzoekers,

De Nederlandse bereidheid om het land te verdedigen zit vooral bij VVD en CDA.

veel meer te maken met patriottisme, nationalisme en trots. Het gaat, kortom, niet uitsluitend om democratie maar ook om identiteit. Het is verrassend dat in ander onderzoek (IRI), vlak voor de invasie door Rusland verricht, slechts 8 procent van de Oekraïners de relatie met Rusland als problematisch ervaart. De intense shock van de inval zorgt er echter voor dat mensen, gewone burgers die normaal gesproken nooit peinzen over het gebruik van

wapens, onmiddellijk in de mobilisatiestand gaan. Over de groeiende Nederlandse bereidheid om het land, indien nodig, te verdedigen zegt Wagner nog een paar opmerkelijke dingen op vragen van deze krant. De veronderstelling dat de opmars van populistisch rechts in verschillende Europese landen achter de nieuwe strijd lust zit, wordt vooralsnog niet ondersteund door de cijfers.

Centrumrechts

Volgens Wagner zit de grote bereidheid in Nederland vooral bij centrumrechts: VVD en CDA. En dus niet bij PVV of FvD. In die hoek mogen zich wel mensen bevinden die graag met de nationale driekleur of met prinsenvlaggen zwaaien tijdens demonstraties, maar dat lijkt vooralsnog een kleine minderheid binnen die groep stemmers. De meeste mensen die stemmen op PVV of FvD zijn in essentie isolationistisch ingesteld. Ze keren zich vooral af van de buitenwereld en dat is iets anders dan patriottisme. Factoren zoals economische tegenslag, het gevaar van terrorisme en polarisatie (‘de kloof’) in de samenleving worden ook allemaal geassocieerd met de bereidheid om te strijden. Wagner denkt dat met het toenemen van welvarendheid het individu de neiging heeft zichzelf centraal te stellen. Maar als het andersom loopt, als welvaart afneemt, zou dat invloed kunnen hebben op de bereidheid om te vechten. Dat er iets opmerkelijks gaande is in de hoofden van veel Europeanen is wel zeker. Wat precies, weten we in de loop van het volgend jaar als het Nederlandse onderzoek wordt afgerond.